

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації
творів мистецтва

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри
_____ Підгурний І.С.
« ___ » _____ 2021 р.

Дипломна робота
магістра

з теми: **«РЕСТАВРАЦІЙНІ МЕТОДИ І ПРИЙОМИ У ПРОЦЕСІ
ВІДНОВЛЕННЯ МОНУМЕНТАЛЬНИХ КОМПОЗИЦІЙ ХІХ-ХХ
СТОЛІТЬ»**

Виконала: **Жак Христина Вікторівна**,
студентка 2 курсу РТМ1-М20 групи,
спеціальність: 023 Образотворче
мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація
освітня програма: Реставрація творів
мистецтва

Керівник: **Урсу Н.О.**, доктор
мистецтвознавства, професор

Рецензент: **Паур І.В.**, кандидат
історичних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МОНУМЕНТАЛЬНИЙ ЖИВОПИС ЯК РІЗНОВИД МИСТЕЦТВА.....	6
1.1. Генеза та розвиток монументального мистецтва.....	6
1.2. Види монументального живопису.....	13
РОЗДІЛ 2. КОМПОЗИЦІЙНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ МОНУМЕНТАЛЬНОГО ЖИВОПИСУ ХІХ-ХХ СТОЛІТЬ.....	21
2.1. Новаторські тенденції зарубіжного монументального мистецтва ХІХ- ХХ ст.....	21
2.2. Стилїстика монументальних творів України ХІХ-ХХ ст.....	28
РОЗДІЛ 3. ТЕХНІКА І ТЕХНОЛОГІЯ РЕСТАВРАЦІЇ МОНУМЕНТАЛЬНИХ МИСТЕЦЬКИХ ТВОРІВ.....	35
3.1. Проблеми збереження та реставрації творів монументального мистецтва в Україні.....	44
3.2. Методика дослідження і специфіка технологічних прийомів реставрації монументальних композицій (на прикладі фрескового настінного живопису).....	44
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56
ДОДАТКИ.....	61

ВСТУП

В умовах євроінтеграційних процесів, що відбуваються в Україні, питання збереження культурно-мистецької спадщини нашої держави стає вкрай актуальним. Гостро постає проблема збереження пам'яток монументального живопису на території сучасної України, де, внаслідок складної економічної ситуації безліч пам'яток перебувають у вкрай занедбаному стані. Завдяки ініціативі місцевого керівництва та громадських організацій, а також науковців, меценатів і реставраторів вдається попередити цілковите зникнення зразків монументального живопису шляхом проведення консерваційних і реставраційних робіт [19, с. 188]. Зокрема, окремої уваги, у рамках зазначеної проблематики, заслуговують розписи XIX-XX ст.

Питання вироблення методик дослідження монументально-декоративного мистецтва, створення оптимального алгоритму співвідношення проблем реставрації і найбільш оптимальних реставраційних методик для її вирішення є одним з ключових у вітчизняній реставрації.

Зосередження уваги на проблемі культурної спадщини нашої держави дає змогу зрозуміти характер історичного розвитку минулих епох та досягнути особливості світогляду, етичних та естетичних уявлень українців.

Актуальність цієї теми посилюється активізацією громадського інтересу до проблем національного відродження, до заповнення маловідомих сторінок українського мистецтва, усвідомлення місця та ролі національного мистецтва у європейській і, ширше, – у світовій культурі [2, с. 149].

Піднята у дослідженні проблема розглядалася багатьма вченими різних спрямувань. Питання збереження та реставрації монументальних творів висвітленні в працях А. Алтухова, Л. Бурковської, І. Дорофійенко, Я. Лисун, Т. Тимченко та ін. Проблемі реставрації монументального живопису конкретних пам'яток присвячені наукові роботи В. Зайцевої, В. Слободян та ін. Проте чимало питань методології реставраційної галузі залишаються досі остаточно нез'ясованими або недостатньо обґрунтованими.

Мета дослідження – дослідити технологічні методи і прийоми, які доцільно використовувати при реставрації монументальних композицій, створених протягом XIX-XX ст.

Завдання дослідження:

1. Розглянути генезу та розвиток монументального мистецтва; описати основні його види за технологічними характеристиками.

2. Дослідити новаторські тенденції зарубіжного монументального живопису XIX-XX ст.; висвітлити стильові характеристики монументальних творів України зазначеного періоду.

3. Вивчити проблеми збереження та реставрації творів монументального мистецтва в Україні.

4. Описати методiku дослідження і специфіку технологічних прийомів реставрації монументальних композицій (на прикладі фрескового настінного живопису).

Об'єкт дослідження – художні методи і технологічні прийоми реставрації творів монументального живопису.

Предмет дослідження – монументальні живописні композиції XIX-XX ст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з найдавніших часів до сьогодення.

Територіальні межі дослідження поширюються на західноєвропейські та українські терени.

Методи дослідження. Для виконання завдань дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні методи наукових досліджень. До загальнонаукових методів належать: фактологічний, представлений виявленням і вивченням візуального матеріалу; аналітичний, представлений аналізом літературних джерел; метод порівняльного аналізу монументальних композицій різних територіальних і хронологічних меж.

Додатково був використаний метод логічних побудов, використання якого дозволило отримати нові знання з наявних шляхом побудови логічних схем.

Наукова новизна роботи полягає у дослідженні методики проведення реставраційних заходів по збереженню та відновленню настінних розписів.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані:

1. Для поглибленого вивчення історії монументального живопису.
2. У практичній діяльності художників-реставраторів.
3. При підготовці занять з реставрації у навчальних закладах відповідного художнього профілю.

Структура і обсяг магістерської роботи: текстова частина наукової роботи складається зі вступу, трьох розділів і висновків (55 сторінок), а також списку використаних джерел (43 позиції) і додатків.

ВИСНОВКИ

Однією з основних задач сучасного українського суспільства в галузі культурної діяльності є духовне відродження, що передбачає ефективне збереження та активне використання історико-культурної спадщини. Значною частиною історико-культурної спадщини є нерухомі пам'ятки історії та культури або просто пам'ятки.

Пам'ятки монументального мистецтва – є одним із різновидів просторового образотворчого мистецтва, що передбачає створення великомасштабних творів в узгодженні з архітектурним або природним середовищем. Твори монументального мистецтва створюються майстрами різних образотворчих професій і за допомогою найрізноманітніших художніх технік. Розвиваючись разом з людством протягом декількох тисяч років, монументальне мистецтво пройшло довгий шлях свого становлення і розвитку, залишаючись популярним і сьогодні.

У своєму розвитку монументальне мистецтво пройшло ряд етапів, кожен з яких характеризується особливостями його технологічної і видової специфіки. Саме технологічні характеристики визначають і видову специфіку монументального живопису.

Разом з тим, кожен з етапів відрізняється як художньо-композиційними, так я стильовими особливостями монументальних розписів. XIX-XX ст. – період зміни старих уявлень не лише в живописі, але й в інших видах мистецтва. Зокрема, з'являються нові теми, змінюються техніки втілення художніх образів, перетворюються стилістика і манера виконання.

Розмаїтість монументальних об'єктів характерна і для теренів нашої держави. Це дає українському суспільству великі можливості для використання їх у духовному відродженні, але водночас і накладає відповідальність за їх збереження, реставрацію та зміст.

Пам'ятко-охоронна діяльність є одним із суттєвих факторів у сфері культурної діяльності, що впливає на формування суспільної свідомості та, відповідно, через неї на соціальні, ідеологічні та культурні процеси.

Важливість збереження і відновлення творів монументального живопису як першоджерел для об'єктивного розуміння історичних і культурних процесів у суспільстві не викликає сумнівів. Проте досі багато питань вивчення пам'ятко-охоронної діяльності як історико-культурного явища вимагають подальшого вивчення і теоретичного осмислення. Необхідність охорони пам'яток у нашій країні потребує не емоційного пояснення, як це здебільшого робилося досі, а наукового дослідження і теоретичного обґрунтування її ролі у суспільному житті.

Справа збереження і реставрації монументального живопису пам'яток архітектури є однією з найскладніших та проблематичних галузей сьогодення. Це обумовлено як історичними аспектами, так і недостатньою увагою за збереженням таких пам'яток та якістю їх реставрації в подальшому.

Складність сучасної ситуації у сфері збереження, охорони та реставраційної теорії визначає необхідність систематизації, узагальнення та удосконалення методичних систем та набутого досвіду у галузі сучасної реставрації монументального живопису, зокрема такого його різновиду, як настінний розпис.

Збереження, освоєння і передача мистецької спадщини майбутнім поколінням справедливо вважається необхідною передумовою розвитку нації та її культури. Реставрація, як одна з форм культурного наслідування, завжди була покликана підтримувати давні пам'ятки у цілісності; однак ідейно-теоретичні та естетичні засади даної діяльності, так само як і практичні її методи, еволюціонували у часі. Наука про реставрацію почала формуватися лише у ХХ ст., тому багато ключових аспектів реставраційної діяльності дотепер ще вимагають докорінного практичного вивчення і наукового обґрунтування.

На сьогодні не існує єдиної загальної методики по відновленню творів монументального мистецтва. Все залежить від кожного конкретного випадку. Зокрема, ґрунтової основи, техніки нанесення монументального розпису і фарбового складу. Для окремих живописних композицій підбираються специфічні методик і прийоми, що вимагають як науково-дослідницького, так і художньо-професійного (реставраційного) підходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алтухов А.С. Разработка проектов реставрации памятников архитектуры // Методика реставрации памятников архитектуры: пособие для архитекторов-реставраторов. М., 1961. С. 85-100.
2. Бурковська Л. Актуальні проблеми збереження творів монументального малярства в культових спорудах // Культурологічна думка. 2009. № 1. С. 149-155.
3. Графіті [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
4. Вітраж [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
5. Витражи Марка Шагала [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://izbrannoe.com/news/iskusstvo/vitrazhi-marka-shagala-v-reymsskom-sobore/>.
6. Водяні лілії (Моне) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
7. Дмитриева Н.А. Краткая история искусств М. : Искусство, 1987. 318 с.
8. Дорофієнко І. Реставрація стародавніх малювань // Пам'ятки України. 1993. № 1-6. С. 111.
9. Жаборюк А. Український живопис останньої третини ХІХ – початку ХХ століття. К.; Одеса : Либідь, 1990. 312 с.
10. Зайцева В.О. Досвід реставрації монументального живопису інтер'єрів Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської лаври в період 1979-1991 рр. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2020. №3. С. 104-109.
11. Зайцева. В.О. Проблеми збереження та реставрації олійних розписів пам'яток архітектури Києво-Печерської лаври. С. 178-182. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/81/2093/4543-1?inline=1>.

12. Закон України «Про охорону культурної спадщини» // Правова охорона культурної спадщини: зб. документів. Х. : ХІК, 2006.
13. Збереження та реставрація фресок [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://uk.hrvwiki.net/wiki/Conservation_and_restoration_of_frescos.
14. Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження : монографія. К. 1998. 399 с.
15. Кожеков О. Монументальний живопис в епоху Середньовіччя // Народознавчі зошити. 2018. № 3 (141). С. 635-641.
16. Композиція в епоху авангарда [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://studbooks.net/1132179/kulturologiya/kompozitsiya_epohu_avangarda_konets_nachalo.
17. Кулемзин А.М. Охрана памятников в России как историко-культурное явление : автореферат диссертации [Электронный ресурс]. Режим доступу : <https://www.dissercat.com/content/okhrana-pamyatnikov-v-rossii-kak-istoriko-kulturnoe-yavlenie>.
18. Литовченко Н. Віхи історії України у сучасному монументальному живописі // Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки. 2015. Вип. 7. С. 16-22.
19. Лисун Я. Збереження пам'яток монументального живопису Галичини XVIII – початку ХХ століть.: Домініканський костел у Підкамені // Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2015. Вип. 26. С. 188-197.
20. Марк Шагал [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.marc-chagall.ru/stainedglass.php>.
21. Мистецтво Мексики ХХ століття [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://ukr.sovfarfor.com/kulturna-spadwina/448-mystectvo-meksyky-xx-stolittja.html>.

22. Монументальний живопис. Види монументального живопису [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://stylezhinki.ru/vidpochinok-ta-rozvagi/10163-monumentalnij-zhivopis-vidi-monumentalnogo.html>.

23. Монументальний живопис по сучасному: мурали Києва, що надихають [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://universe.zp.ua/?p=16367>.

24. Монументальна живопись. Роспись стен [Электронный ресурс]. Режим доступа : <https://www.quartagallery.ru/articles-ru/monumentalnaya-zhivopis.-rospis-sten/>.

25. Описание работы Клода Моне «Водяные лилии» <https://opisanie-kartin.com/opisanie-kartiny-kloda-mone-vodyanye-lilii/>.

26. Пам'ятки монументального мистецтва України: загальна характеристика [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6006-1/4.pdf>.

27. Потужний Н.Д. Монументальна живопись и ее задачи в современной архитектуре [Электронный ресурс]. Режим доступа : <file:///C:/Users/LIDA/Desktop.pdf>.

28. Рибчинський О. Аналіз програм збереження культурної спадщини України. 14 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://kultura.org.ua/wp-content/uploads/Heritage.pdf>.

29. Рудяченко О. Михайло Бойчук. Монументально розстріляні [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2498413-mihajlo-bojcuk-monumentalno-rozstrilani-iii.html>.

30. Слободян В. Реставрація фресок церкви Вознесіння Господнього в Лужанах // Пам'ятки України: історія і культура. Науковий часопис. 2008. Ч. 2 (159). С. 11-17.

31. Смирнова И. Монументальная живопись итальянского Возрождения. М. : Изобразительное искусство, 1987. 511 с.

32. Стінопис [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

33. Стріт-арт [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

34. Тимченко Т.Р., Цитович В.І. До проблеми створення української школи реставрації у першій третині ХХ ст. // Матеріали доповідей і повідомлень на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Іван Огієнко й утвердження гуманітарної науки та освіти в Україні». Житомир : Журфонд, 1997. С. 46-47.

35. Тимченко Т.М. Музейний напрям реставрації в Україні. Київська школа. 1920-1940 рр. : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.08. – Музеєзнавство; зберігання художніх цінностей та пам'яток архітектури. К., 1998. 21 с.

36. Технологія вітражного розпису, історія і сучасність у виробках майстрів творчого об'єднання «Прибужжя» [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://ocnt.com.ua/tehnologiya-vitrazhnogo-rozpisu-istoriya-i-suchasnist-u-virobax-majstriv-tvorchogo-obyednannya-pribuzhzhya/>.

37. Українське мистецтво кінця ХІХ – початку ХХ століття [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.ukrartstory.com.ua/tekst-statti-36/ukrajinske-mistectvo-kincja-xix-pochatku-xx-st.html>.

38. Фернан Леже [Электронный ресурс]. Режим доступа : https://360wiki.ru/wiki/Fernand_L%C3%A9ger.

39. Фреска [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe>.

40. Фреска – потрясающий по красоте вид монументальной живописи [Электронный ресурс]. Режим доступа : <https://veryimportantlot.com/ru/news/blog/freska>.

41. Капелла Розария [Электронный ресурс]. Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki>.

42. Орленко М.І. Методика дослідження і реставрації творів монументально-декоративного мистецтва в об'єктах реставрації // Науковий пошук. 2017. № 4. С. 46-51.

43. Порядок организации и проведения работ по сохранению объектов культурного наследия. Произведения монументальной живописи. М. 2014.